

A helytörténet jelentősége és feladatai

A polgári demokratikus „öszirózsa” forradalom, a pártalapítás és a Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulójára nemcsak az országos történetírás készült fel az ügyhöz méltóan. A nagy történelmi monográfiák, dokumentumgyűjtemények, a népszerű és irodalmi igényű leírások mellett ezen az évfordulón olyan széles körű helytörténeti kutatások folynak e korszak emlékeinek feltárására, mint soha korábban. Veterán munkásmozgalmi harcosok, tanárok, könyvtárosok, egyszerű pártmunkások, egyetemista, főiskolás és középiskolások diákok, kis úttörők járnak fáradhatatlanul egy-egy megtalált nyomon, hogy a lehető legtöbbet tudják meg városuk, falujuk, intézményük ötven év előtti hőseiről, eseményeiről. A mostanáig elért tudományos eredményeket jelentősen egészíti ki az ötvenéves évfordulóra feltárt sok helytörténeti dokumentum.

A helytörténeti munkák a helyi társadalmi közösségek monográfiái, amelyeknek középpontjában mindenekelőtt a néptömegek szerepének ábrázolása, a munkásosztály és a parasztság forradalmi osztályharcához, munkájához, mindennapi életéhez kapcsolódó hagyományok állanak. A helytörténeti kutatások nagyon jelentős vonása tehát, hogy fel akarja tárni az emberek aktív tevékenységét, építőmunkáját, harcát a gazdasági, a társadalmi és kulturális továbbhaladásért. A helytörténet tematikailag rendkívül kitágult feladata megokozozódott. E kategóriába nemcsak egy-egy település (város, falu) történelmi monográfiája tartozik. Önkéntlenül is ide értjük például egy-egy üzem, iparág, intézmény, szervezet történetét is. De ide tartozónak érezzük a nagyobb földrajzi-igazgatási egységek, kisebb-nagyobb tájak, több községből összetevődő körzetek, történelmi birtok-komplexumok, járások, megyék történetét is.

Semmiképp nem helyes úgy gondolkodni a „helytörténet”-ről, mint a történettudomány valamiféle különleges ágazatáról, afféle másodlagos, harmadlagos jelentőségű „melléktudomány”-ról, amely a helyi, vidéki kutatók számára engedélyeztetve és ajánlatváltan — afféle nevelés, serdületlen „mostohagyerekként” létezhet (ha akar) az igazi, a „nagy”, az országos problémákkal foglalkozó történettudomány árnyékában. Azt hiszem, helyesebb, ha úgy fogjuk fel a kérdést, hogy a helytörténeti munka a történettudomány specializálódásának, a részletekben való elmélyedésének egyik — éspedig igen fontos útja. Ugyanazokkal a problémákkal foglalkozik és — alapjában — ugyanazzal a módszerrel dolgozik, mint az „országos” történelem. A különbség csak annyi, hogy a „helytörténezt” ezeket a problémákat egy-egy kiválasztott, földrajzilag-igazgatásilag körülhatárolt területen vizsgálja.

Széles körben megérett a felismerés, hogy történettudományunk elérkezett arra a pontra, amikor a magyar történelem részletfolyamataiba való elmélyedés a tudomány továbbfejlesztésének elemi feltételévé vált. Elmélyedni a részletekbe persze nemcsak „helytörténeti módszerrel” lehet; legalább ugyanakkora jelentősége és jogosultsága van annak, hogy egyes kutatók egy-egy korszakra vagy jelenségre összpontosítsák figyelmüket. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a „helytörténet”, azaz a magyar gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési viszonyoknak, a termelési, az osztályviszonyok és a felépítmény fejlődésének országrészenként, kisebb-nagyobb területi egységeként, sőt településként való

történeti vizsgálata, tehát a területi specializálódás legalább olyan fontos és sürög, mint a korszakok és jelenségek szerinti specializálódás.

Mit vár az országos történetírás a helytörténetirástól? A továbbiakban néhány olyan konkrét kérdést szeretnék felvetni, — a teljesség igénye nélkül —, amelyek megvilágításában történetírásunk adós, s amelyeket, a helytörténetírásnak kell megoldania.

Ilyen mindenekelőtt a földrajzi környezet alakulása, a vad tájnak kultúrtájává változtatása; a folyók megzabolása, a mocsarak lecsapolása, az erdők művelés alá írtása, stb. De akkor is hiányosnak tűnnek múltunk alapjai, amikor a társadalom biológiai életéről, demográfiai viszonyairól van szó. A Mátyás-kori 4 milliós és a József-kori 8 milliós népességszámok közti viszonylagos lélekszámalakulás megismeréséhez alapul vett 1715—20-as adatok értékelése körül ma is folyik a vita. A török-kori pusztulás méreteiről sok regionális adat országos egyeztetése mellett hiányoznak az időmetszetenkénti népsűrűségi kimutatások. Megbízható demográfiai összkép és fejlődésvonal nélkül olyan alapvető kérdésekre nem tudunk válaszolni, mint pl. a termelőerők fejlettségéhez viszonyított munkaerőhiány, vagy munkaerőhiány. A demográfiához kapcsolódik a néptáplálkozás és népegészségügy problematikája is.

Alig tudunk valamit arról, hogyan gazdálkodott a falvak népessége. Mik voltak egyes tájakon a fő termékek, milyenek voltak a természetátlagok, mit termeltek piacra? Milyen volt a kisparaszti állattartás? Milyen technikával dolgoztak a falusi iparosok? Ugyanígy további vizsgálódást igényel a társadalom felépítésének és életének olyan kérdése, mint a munkamegosztás, a munkaszervezet, a differenciálódás, a falusi, városi önkormányzat, közigazgatás, a közösségi és egyéni élet jellegzetességei, stb. Ismeretes, hogy a falusi lakosság világszemlélete a múltban évszázadokra visszamaradt. Mégis kevés kutató vizsgálta, hogy a falusi népoktatás mennyire befolyásolta a parasztok gondolkodását. Vagy hogy az egyház mennyiben hatott a szökekről a falusi lakosság gondolkodására és erkölcsére. Mindezekre vonatkozóan rendkívül gazdag és sokoldalú anyagot tartalmaznak az egyházi látogatási jegyzőkönyvek (canonica visitatio). Annak a megvizsgálása is igen nagy haszonnal járna, hogy a nagy szellemi áramlatok hogyan és milyen közegeken át jutottak el a faluba. Hogyan gondolkodtak a parasztságot sajtókoruk nagy kérdéseiről. Mi volt a fogalmuk hazáról, nemzetéről?

A magyar történetírás legsúlyosabb adósságai közé tartozik a város- és ipartörténet. A mostanában megjelent városmonográfiák többsége — tisztelet a kivételnek — túlságosan szűk szempontokat szolgál, s csak kivételesen akad közöttük olyan, amely a városjelenségekhez átfogó szemlélettel közeledik és nem csupán művészettörténeti vagy idegenforgalmi érdekességeket lát benne, hanem igyekszik megvilágítani a sokrétű városélet egyéb oldalait is. A város múltja éppúgy alkotó része létének, éppúgy tényezője fejlődésének, mint épületei, vagy intézményei. A városkultúra vizsgálata sokféle kutatást kíván meg, amit egyetlen szakember ellátni nem tud. Csak a különböző területeken működő szakemberek feladatvállalása és teljesített munkája hozhatja felszínre azt a tudományos anyagot, amely a város teljes megismeréséhez és egy sokszínű, de mégis egységes kép kialakulásához szükséges. Történészek és technikusok, geográfusok és etnográfusok mellett szerep vár mindazokra, akik akár a szociográfia, akár a művészettörténet, az irodalomtörténet, a néprajz, vagy a tudomány más területein járatosak valamilyen feladat vállalására. Nem hiányozhatnak azok sem, akik a gazdasági vagy egész-

ségügyi viszonyok kutatásában, a statisztikában, vagy a városépítészetben, a művelődés vagy a közlekedés kérdéseiben rendelkeznek szaktudással. A városkultúra egészét minden érdekli, ami a város életét érintette és érinti.

Felszabadulásunk óta folyik hazánkban a munkásmozgalmak történeti visszaemlékezések gyűjtése, de központi irányítás hiányában nem kielégítő eredménnyel. 1963-ban kezdte meg működését az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Párttörténeti Intézetben a visszaemlékezéseket gyűjtő csoport, amely hivatott a párt történetére vonatkozó visszaemlékezések központi kezelésére, őrzésére. De számos más intézmény is gyűjt és gyűjtött visszaemlékezéseket, s szétszórt voltak miatt nem segíthették országos méretekben a kutató munkát. Múzeumaink és a hozzájuk csatlakozó társadalmi gyűjtőcsoportok számára irányelvként kell megállapítanunk, hogy munkájuk és az országos méretű kutatómunka sikere érdekében ezirányú tevékenységüket összhangba kell hoznunk a Párttörténeti Intézet visszaemlékezést gyűjtő csoportjával.

A magyar munkásmozgalmak átfogó történetét feldolgozni a vidék története nélkül, a budapesti munkásmozgalmak vidéki hatásának megmutatása nélkül nem lehetséges. Csak a helytörténet, a helyi párttörténet részletes és alapos feltárása szolgáltathat megfelelő alapot és anyagot az MDP, illetve az MSZMP történetének az eddiginél sokkal szélesebb méretekben való feldolgozásához.

A helyi munkásmozgalmak történetének feldolgozásánál nem mellőzhető a munkásosztály idálakulásának, létrejöttének kérdése. Kísérjük nyomon, hogy a kapitalizmus fejlődése idején miként tudultak az iparba faluról és városról egyaránt, hogyan özönlöttek a paraszti tömegek az ipari proletariátus soraiba. Foglalkoznunk kell a munkásság helyzetének feltárásával, munkaviszonyaival (munkabér, munkaidő, stb.), szociális és kulturális helyzetével. A munkásosztály helyzetével kapcsolatban még igen sok „fehér folt” vár felkutatásra. Alig tudunk valamit a bérezésről, márpedig éppen a helytörténeti kutatások eredményei alapján lehetne valamirevaló bérstatisztikát összeállítani. Nem tudunk választ adni olyan kérdésekre sem, hogy milyen munkaidővel dolgozott a magyar ipari munkásság 1867-től kezdve, vagy hogy mekkora volt a gyermekmunkások száma a magyar gyáripárbán a kapitalizmus kialakulásától kezdve.

Nyomon kell kísérni a szocialista, illetőleg marxista tanítások elterjedését egy városban, vagy községben. Ezzel párhuzamosan természetesen azokkal a személyekkel is foglalkoznunk kell, akik a szocializmus első agitátorai, a helyi munkásmozgalmak első szervezői voltak. A bérharcok, sztrájkok vizsgálatánál helyes a munkásság helyzetéből kiindulni, majd kimutatni a sztrájk okát, jellegét (gazdasági vagy politikai követelésekért folyt-e). Meg kell határozni a sztrájk által elért eredményeket, illetőleg kudarc esetén ennek okait. A munkásság gazdasági küzdelme mellett nem hanyagolható el a politikai mozgalom sem (hatóság elleni megmozdulások, a népellenes törvényekkel szemben megnyilvánuló ellenállás, választójogi tüntetések, stb.). Nem érdektelen a mozgalomban résztvevő munkásság szakmai, egyes helyeken nemzetiségi összetételének vizsgálata sem. A kutató feladata a helyi munkásmozgalmak és az országos munkásmozgalmak közötti kapcsolat megmutatása is, a Szociáldemokráta és a Kommunista Párt helyi tevékenységének feltárása.

A parasztság forradalmi harcának, a földmunkásmozgalmak megírásánál sok esetben ki lehet mutatni, hogy a

Stéhlík János plakátja

földmunkás-mozgalmak a munkásmozgalmak szervezői voltak. A munkás-paraszti szövetség haladó hagyományainak ápolása sürgetően írja elő annak megvizsgálását, milyen szervezeti és ideológiai hatása volt a munkásmozgalmaknak a parasztságra. Fontos és megítélendő feladat a XIX. század végi és a XX. század eleji parasztmozgalmak feldolgozása (Szántó-Kovácsról a Várkonyi féle mozgalmakon keresztül az ellenforradalmi korszak alatti parasztmozgalmakig). Különösen nagy gondot kell fordítanunk a falu, város történetére a Tanácsköztársaság idején. A Tanácsköztársaság történetével kapcsolatos helytörténeti kutatások elsőrendű feladatai közé tartozik, hogy gondosan feltárjuk, hol és milyen körülmények között alakultak meg a KMP szervezeti, milyen agitációs tevékenységet fejtett ki a KMP vidéken, továbbá a kommunista agitáció és az orosz példa hatására milyen balratolódás következett be a szociáldemokrata munkásságon belül.

A Tanácsköztársaság időszakában tanulmányozni kell az egyesült párt tevékenységét, a munkás-tanács és a helyi pártszervezet közti kapcsolatot. Főleg a helyi pártosztály feldolgozása révén meg tudhatjuk, hogy milyen ideológiai, eszmei hatások érvényesültek a pártszervezetek, illetve a helyi hatalmi szervek munkájában. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a hatalmat közép- és alsófokon a munkás-, katonai- és földműves szegények helyi tanácsai gyakorolták; az eddig rendelkezésre álló adatok csak kevés helyen részletezik az osztályösszetétel szempontjából az áprilisi választások során létrejött fiatal tanácsokat.

Falun a főproblémát a földkérdés jelentette. A várt földosztás elmaradt, gazdasági okokból állami, mezőgazdasági nagyzúmi termelésre helyezett súlyt a tanácskormány. A mezőgazdasággal kapcsolatban felmerül a szocializált üzemek vezetésének és ellenőrzésének kérdése. A falusi gazdaságpolitikával kapcsolatban rendkívül fontos feladat, hogy helyi viszonylatban megvizsgáljuk, osztottak-e szét földet a nincstelenek között. A földkérdéssel függ össze a házhely-akció: minden megyében megindult a szervezőmunka egy tömegméretű házhely-akció lebonyolítására. Ezenkívül arra is figyelmeztetünk, hogy milyen volt falunkban, városunkban a Tanácsköztársaság szociális és kulturális politikája.

(Befejezést következő számunkban közöljük. Szerk.) SZÁNTÓ IMRE

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

ELTETŐ MARIA PLAKATJA

STÉHLÍK JÁNOS PLAKATJA

NAGY MARIA PLAKATJA

BODA KRISZTINA PLAKATJA